

Postawy Polaków wobec oszczędzania w II i III filarze w świetle znajomości zasad systemu emerytalnego

---

Przeprowadzenie reformy emerytalnej w 1999 r. oraz późniejsze jej modyfikacje dały Polakom możliwość wpływania na wysokość przyszłych świadczeń emerytalnych. Może się to odbywać poprzez gromadzenie oszczędności długoterminowych w ramach dobrowolnego III filara ubezpieczeń społecznych. Dodatkowe oszczędzanie na emeryturę jest szczególnie istotne w kontekście przewidywanych znacznie niższych niż obecnie przyszłych świadczeń emerytalnych. Dostępne dane statystyczne, jak też badania opinii publicznej wskazują, iż przyjęte rozwiązania nie są powszechnie stosowane przez polskie społeczeństwo. Poza czynnikami o charakterze ekonomicznym za taki stan rzeczy odpowiedzialna jest niska świadomość społeczna oraz brak znajomości szczegółowych rozwiązań dotyczących funkcjonowania systemu ubezpieczeń społecznych.

Zmiana tej sytuacji w dużym stopniu uzależniona jest od aktywności państwa – prowadzenia polityki edukacyjnej w zakresie upowszechniania wiedzy o systemie funkcjonowania systemu ubezpieczeń społecznych oraz konieczności gromadzenia dodatkowych, dobrowolnych oszczędności na poczet przyszłej emerytury.

Słowa kluczowe: emerytura, bezpieczeństwo socjalne, świadomość społeczna

Otrzymano: 31.01.2017

Zaakceptowano po recenzjach: 21.12.2017

Wstęp

Utrzymanie dotychczasowego standardu życia po zakończeniu aktywności zawodowej jest jednym z kluczowych wyzwań stojących przed przyszłymi emerytami. Dostępne analizy wskazują, iż środki wypłacane z systemu ubezpieczeń społecznych będą znacznie niższe niż wynagrodzenia osób zatrudnionych. Bez uzupełnienia świadczeń emerytalnych zgromadzonymi w trakcie aktywności zawodowej oszczędnościami (pochodzącymi z dobrowolnego filara emerytalnego bądź innych źródeł), przy utrzymaniu systemu emerytalnego w obecnym kształcie, duża część osób pobierających emeryturę na podstawie systemu zdefiniowanej składki będzie zagrożona ubóstwem. Celem artykułu jest wskazanie poziomu znajomości zasad obowiązującego systemu emerytalnego w zakresie II i III filara ubezpieczeń społecznych. Podjęto także próbę odpowiedzi na pytanie o przyczyny niewielkiego zainteresowania dostępnymi instrumentami dobrowolnego długoterminowego oszczędzania na poczet przyszłych świadczeń po zakończeniu aktywności zawodowej. Analiza przeprowadzona została na podstawie dostępnej literatury, raportów, w tym sondowań pracowni badań opinii publicznej.

Ogólne zasady funkcjonowania systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce i jego ocena

Szumlicz definiuje system zabezpieczenia emerytalnego jako „ogół rozwiązań instytucjonalnych dotyczących ryzyka starości, zmierzających – poprzez ustanowienie: (1) zasad nabywania uprawnień emerytalnych i (2) zasad wypłat świadczeń emerytalnych – do zapewnienia uczestnikom systemu adekwatnych środków utrzymania (zabezpieczenia materialnego)”¹. Podkreśla ponadto, iż jego uczestnikami są nie tylko obecni emeryci, lecz także pracujący, którzy w przyszłości objęci zostaną świadczeniami emerytalnymi². Bezpośredni wpływ na funkcjonowanie systemu emerytalnego mają zmiany demograficzne. Szczególną uwagę zwrócić należy na tzw. drugie przejście demograficzne, charakteryzujące się równoległe spadającą liczbą urodzeń dzieci oraz wydłużaniem się przeciętnego okresu życia³. Jak wskazuje Russel, w Polsce w latach 1950–2013 przeciętne

1 T. Szumlicz, *Ubezpieczenie w polityce społecznej: teksty i komentarze*, Warszawa 2015, s. 281.

2 *Ibidem*, s. 282.

3 Zob. I. Olejnik, *Zabezpieczenie emerytalne. Modele i determinanty zachowań polskich gospodarstw domowych*, Poznań 2016, s. 61.

trwanie życia mężczyzn wydłużyło się z 56,1 do 73,1 lat, a kobiet z 61,7 do 81,1 lat, zaś wartości te w kolejnych latach będą dalej wzrastać⁴. Proces starzenia się społeczeństwa był jedną z przesłanek przeprowadzonej w 1999 r. reformy, w wyniku której wprowadzono repartycyjno-kapitałowy system emerytalny. Na etapie koncepcji wprowadzania reformy uzyskano konsensus polityczny⁵. Utworzono system składający się z trzech (w tym dwóch obligatoryjnych) filarów ubezpieczeniowych. Tym samym składki na ubezpieczenie społeczne podzielono między FUS a utworzone prywatne otwarte fundusze emerytalne (OFE) wykonujące zadania II filaru⁶. Obowiązkowe składniki ubezpieczeń społecznych zostały uzupełnione przez ustawodawcę o możliwość dodatkowego, dobrowolnego gromadzenia środków na przyszłą emeryturę poprzez grupową formę oszczędzania w ramach Pracowniczych Programów Emerytalnych (PPE)⁷ oraz dwie indywidualne: Indywidualne Konta Oszczędnościowe (IKE) oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE)⁸. IKE zostały wprowadzone w 2004 r., zaś IKZE – w 2012 r.⁹ Tym samym możliwości fakultatywnego oszczędzania na uzupełnienie środków pochodzących z dwóch podstawowych filarów zostały wprowadzone znacznie później niż sama reforma.

Zwolennicy przeprowadzenia reformy w tym kształcie zwracali uwagę m.in. na nowatorstwo wprowadzanych rozwiązań, które jak wskazywał Góra, pozwoli „stawić czoło jednemu z największych wyzwań XXI w., jakim jest starzenie się społeczeństw”¹⁰. Babiak podkreślał, iż połączenie dwóch typów finansowania emerytur spowoduje, że „zalety każdego systemu niwelują wzajemne ich wady. Dzięki temu zapewnić można względnie wysoki stopień bezpieczeństwa”¹¹. Nie można pominąć także głosów krytycznych dotyczących przyjętych rozwiązań. Przykładowo Żukowski zwrócił uwagę na fakt, że „przy przejściu z systemu ze zdefiniowanym świadczeniem na system ze zdefiniowaną składką ubezpieczeni ponoszą w całości ryzyko wydłużenia się życia. (...) Wzrasta zatem skala niepewności dotyczącej poziomu zabezpieczenia na starość”¹². Oręziak wskazała

4 P. Russel, *Demografia a powszechny system emerytalny w Polsce* [w:] *Przemiany demograficzne w Polsce i ich społeczno-ekonomiczne konsekwencje*, red. B. Kłos, P. Russel, Warszawa 2016, s. 179.

5 T. Szumlicz, *Ubezpieczenie społeczne. Teoria dla praktyki*, Bydgoszcz–Warszawa 2006, s. 269.

6 OFE zarządzane są przez powszechne towarzystwa emerytalne (PTE) działające w formie spółek akcyjnych, J. Ratajczak-Tuchołka, *Reformy systemu emerytalnego w Polsce w latach 1999–2012*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2013, nr 11, s. 78–79.

7 PPE nie grają istotnej roli w systemie dobrowolnych ubezpieczeń. W 2014 r. uczestniczyło w nich zaledwie 2,38 proc. osób aktywnych zawodowo, zob. J. Rutecka, *Dodatkowe zabezpieczenie emerytalne w Polsce – element wymagający poprawki?*, „Dialog, Pismo Dialogu Społecznego” 2015, nr 4, s. 33. Analiza funkcjonowania PPE została pominięta w dalszej części artykułu. Znajduje się ona m.in. w: M. Krajewski, *Pracownicze programy emerytalne. Charakterystyka prawna*, Łódź 2014.

8 Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego (Dz.U. nr 116, poz. 1205).

9 Ustawa z dnia 25 marca 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych (Dz.U. nr 75, poz. 398).

10 M. Góra, *System emerytalny*, Warszawa 2003, s. 201.

11 J. Babiak, *Polski system emerytalny w świetle rozwiązań europejskich*, red. *idem*, Poznań 2002, s. 15.

12 M. Żukowski, *Reformy emerytalne w Europie*, Poznań 2006, s. 73.

na wprowadzenie społeczeństwa przez twórców OFE w błąd „w wyniku eksponowania (...) niczym nie uzasadnionych optymistycznych oczekiwań co do emerytur z nowego systemu emerytalnego”¹³. Przyszłe emerytury mogą być na znacznie niższym poziomie niż obecnie. Prognozuje się, iż wypłata z systemu emerytalnego w 2040 r. stanowić będzie 40 proc. ostatniego wynagrodzenia dla mężczyzn i 37 proc. dla kobiet¹⁴.

Wysokie koszty nowego systemu emerytalnego były podstawową przyczyną zmian zasad jego funkcjonowania¹⁵. Pierwszą reformę wprowadzono w 2011 r.¹⁶ Zmniejszony został wymiar składki przekazywanej do OFE z dotychczasowych 7,3 do 2,3 proc.¹⁷, zaś pozostałe 5 proc. zostało przekazane na subkonto w ZUS. Uzasadniając konieczność wprowadzenia zmian, ówczesny premier D. Tusk stwierdził: „Po pierwsze naprawianie systemu, a nie jego wywracanie. Po drugie jakakolwiek zmiana nie może w najmniejszym stopniu dotknąć dzisiejszych i przyszłych emerytów, jeśli chodzi zarówno o stabilność i bezpieczeństwo emerytur, jak i ich wysokość. Po trzecie musi dać pewne, gwarantowane skutki w odniesieniu do deficytu i długu publicznego”¹⁸. Tym samym podkreślone zostało, iż podstawową przesłanką reformy była konieczność poprawy sytuacji finansów publicznych¹⁹. W 2013 r. przedstawiony został kolejny projekt reformy II filara emerytalnego. Reforma OFE została wprowadzona 1 lutego 2014 r.²⁰ Dla osoby ubezpieczonej najważniejszą zmianą było zniesienie obligatoryjnego uczestnictwa w II filarze oraz ponowne zmniejszenie (do 2,9 proc.) wymiaru składki emerytalnej odprowadzanej do OFE²¹.

13 L. Oręziak, *Katastrofa OFE*, Warszawa 2014, s. 246.

14 Zob. M. Frasyniuk-Pietrzyk, M. Walczak-Gańko, *Świadomość potrzeby planowania emerytalnego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2016, nr 437, s. 147.

15 Zmniejszone przez składkę drugofilarową dochody FUS nie były w stanie pokryć wydatków na świadczenia, co w konsekwencji powodowało przekazywanie do FUS zwiększonych środków z budżetu państwa. W latach 1999–2012 ZUS przekazał do OFE składki na kwotę ponad 180 mld zł, J. Wantoch-Rekowski, *System ubezpieczeń społecznych a budżet państwa. Studium prawnofinansowe*, Warszawa 2014, s. 214, 217.

16 Ustawa z dnia 25 marca 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych (Dz.U. nr 75, poz. 398).

17 Przy założeniu, iż miała być ona stopniowo podnoszona do poziomu 2,8 proc. w 2013 r., 3,1 proc. w 2014 r., 3,3 proc. w 2015 r., 3,5 proc. w 2017 i następnych latach), zob. *Zmiana składki przekazywanej do OFE*, <http://www.infor.pl/prawo/emerytury/ofe/276183,Zmiana-skladki-przekazywanej-do-OFE.html> (22.08.2017).

18 Cytat za K. Ostrowska, *Koniec reformy OFE*, <http://www.rp.pl/arttykul/586446-Koniec-reformy-OFE.html#ap-1> (10.01.2017).

19 W okresie od 1999 r. do 2009 r. deficyt systemu emerytalnego ulegał ciągłemu wzrostowi i wyniósł w 2009 r. 70,7 mld zł. Jego spadek w kolejnych latach wynikał głównie z obniżonej w 2011 r. składki odprowadzanej do OFE, zob. szczegółowo: J. Sawulski, *Deficyt systemu emerytalnego w Polsce oraz próby jego zmniejszenia w warunkach kryzysu gospodarczego*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2014, vol. 2, no. 6, s. 81.

20 Ustawa z dnia 6 grudnia 2013 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z określeniem zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych (Dz.U. poz. 1717).

21 Wśród zmian wprowadzonych w 2014 r. wymienić można m.in. transfer do ZUS ponad połowy środków (51,5 proc.), które OFE zainwestowały głównie w obligacje skarbowe, wprowadzenie minimalnego poziomu inwestycji OFE w akcje; wprowadzenie tzw. suwaka bezpieczeństwa. Szczegółowe zmiany w funkcjonowaniu systemu emerytalnego zob. m.in. A. Wiktorow, *System emerytalny po zmianie ustrojowej (1989–2014)*, „Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka” 2014, nr 6, s. 11; J. Rutecka, *System emerytalny po zmianach od 2014 roku*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i praktyka” 2014, nr 1, s. 2–7; P. Russel, *Wpływ zmian demograficznych na system emerytalny w Polsce*, „BAS. Biuro Analiz Sejmowych” 2016, nr 3, 18 lutego, s. 3.

Oczekiwania Polaków wobec systemu emerytalnego

Wprowadzenie w 1999 r. reformy emerytalnej spowodowało wzrost optymizmu Polaków co do oczekiwań związanych z przyszłymi świadczeniami. W dużym stopniu przyczyniły się do tego wzmożona kampania reklamowa OFE, wskazująca na możliwości uzyskania dochodów z emerytur umożliwiających życie na wysokim poziomie materialnym po zakończeniu aktywności zawodowej, jak również korzyści z jej przeprowadzenia zapowiadane przez twórców reformy²². Ustawowa konieczność przystąpienia do OFE w krótkim okresie²³ od wprowadzenia reformy emerytalnej spowodowała, iż w wielu sytuacjach decyzja o przystąpieniu do II filaru oparta została na przekazach medialnych. Nie wiązało się to jednakże z pełną znajomością zasad nowego systemu emerytalnego²⁴.

Optymizm Polaków związany z zapowiedziami dotyczącymi wyższych świadczeń emerytalnych wyraźnie osłabł w 2000 r. W sondażu przeprowadzonym w czerwcu tego roku przez CBOS w porównaniu do badań przeprowadzonych dwa lata wcześniej znacznie wzrósł odsetek osób uznających, iż w przyszłości będą one w podobnej wysokości bądź niższe, niż miało to miejsce w trakcie funkcjonowania dotychczasowego systemu emerytalnego (zob. tabela 1).

Tabela 1. Oczekiwania dotyczące wysokości przyszłych emerytur według badań z 1998 i 2000 r. (w procentach)

Jak Pan(i) sądzi, czy w przyszłości, np. za 15 lat, wysokość emerytury w stosunku do zarobków będzie:	Wskazania respondentów według terminów badań	
	czerwiec 1998	czerwiec 2000
mniejsza niż obecnie	8	21
podobna jak obecnie	26	30
wyższa niż obecnie	37	20
trudno powiedzieć	30	29

Źródło: *Opinie o sytuacji emerytów w zreformowanym systemie. Komunikat z badań*, Warszawa 2000

22 T. Szumlicz wskazuje, iż „o Otwartych Funduszach Emerytalnych mówiono więcej – raczej entuzjastycznie – na początku reformowania systemu (...)”; *Ubezpieczenie w polityce społecznej...*, op. cit., s. 311.

23 Osoby urodzone w roku 1969 lub później i pracujące w momencie wprowadzenia reformy obowiązkowo musiały przystąpić do OFE do końca września 1999 roku, osoby urodzone w latach 1949–1968 (z wyjątkiem będących na emeryturze) mogły przystąpić do OFE do końca 1999 roku (w razie niepodjęcia decyzji pozostawały w starym systemie), osoby nowo zatrudnione miały 7 dni na wybór OFE od dnia powstania obowiązku ubezpieczenia, zob. B. Marczyk, *Kto i kiedy wybiera OFE*, 2009, <http://praca.gazetaprawna.pl/artykuly/332788,kto-i-kiedy-wybiera-ofe.html> (21.01.2017).

24 Według badań CBOS z 1998 r. najmniejszą wiedzę dotyczącą nowego systemu emerytalnego miały osoby młode w wieku 29–33 lat. Tylko 57 proc. z nich wiedziało o możliwości prawa wyboru systemu emerytalnego. W pozostałych grupach wiekowych taką świadomość miało trzy czwarte ankietowanych, zob: *Gotowość uczestnictwa w drugim i trzecim filarze ubezpieczeń społecznych – oczekiwania pod adresem kapitałowych funduszy emerytalnych*, Warszawa 1998.

Poprzez wprowadzenie trójfilarowego systemu emerytalnego część odpowiedzialności za wysokość przyszłej emerytury została przekazana samemu pracującemu przez możliwość wyboru i zmiany OFE oraz oszczędzanie w III filarze emerytalnym. Nie wpłynęło to jednakże na zmianę stosunku Polaków do roli państwa w systemie emerytalnym. Na uwagę zasługuje w tym kontekście badanie przeprowadzone w 2008 r., czyli niemal dekadę po wprowadzeniu nowych rozwiązań, dotyczące odpowiedzialności za wysokość świadczeń społecznych. Zdecydowana większość respondentów (70 proc.) opowiedziała się za rozwiązaniem, w którym to przede wszystkim państwo jest odpowiedzialne za zabezpieczenie społeczne emerytów. Za odpowiedzialność, że to sami obywatele powinni przede wszystkim zapewnić sobie zabezpieczenie na starość, opowiedziała się grupa 23 proc. ankietowanych²⁵. Wśród kryteriów różnicujących podejście do kwestii roli państwa w systemie zabezpieczenia emerytalnego wymienić należy wykształcenie, poziom dochodów czy też preferencje polityczne²⁶. Poglądy na ten temat w niewielkim stopniu ewoluowały pomimo upływu lat. W badaniach z 2016 r. 63 proc. respondentów opowiedziało się za stwierdzeniem „To przede wszystkim państwo powinno dbać o to, by obywatele mieli zabezpieczenie na starość”. Opinię, iż przede wszystkim obywatele powinni sami zadbać o zabezpieczenie na starość, wyraziło 28 proc. badanych²⁷.

Zapowiedź zmian w systemie emerytalnym, a następnie wprowadzenie przygotowanych rozwiązań znalazło swoje odzwierciedlenie w badaniach przeprowadzonych przez ośrodki badania opinii społecznej. Z punktu widzenia uczestników OFE szczególne znaczenie miała reforma z 2014 r. W sondażu przeprowadzonym rok wcześniej przez CBOS większość respondentów spośród tych, którzy słyszeli o planowanych zmianach reformy²⁸, krytycznie wypowiadała się o celowości jej przeprowadzenia. Ponadto należy zwrócić uwagę, iż badanie listopadowe przyniosło wzrost przeciwników przeprowadzenia reformy w stosunku do analogicznych badań przeprowadzonych w lipcu (zob. tabela 2).

Ważnym elementem było zbadanie znajomości zasad nowych rozwiązań dotyczących II filaru emerytalnego, w szczególności zaś – konieczności zadeklarowania chęci uczestnictwa w OFE. Było to o tyle ważne, iż OFE nie mogły reklamować swojej działalności. Z badania przeprowadzonego przez TNS Polska w maju 2014 r. wynikało, iż zdecydowana większość respondentów (84 proc.) deklarowała, iż znała, choć w różnym wymiarze, zasady reformy²⁹ (zob. tabela 3).

25 7 proc. ankietowanych nie miało sprecyzowanej opinii na ten temat, zob. *System emerytalny. Oceny i postulaty. Komunikat z badań*, Warszawa 2008, s. 2.

26 We wszystkich grupach w zależności od poziomu wykształcenia dominowały preferencje dotyczące konieczności aktywnej roli państwa – od 78 proc. w przypadku osób z wykształceniem podstawowym (14 proc. wyraziło pogląd, iż obywatel sam powinien dążyć do zapewnienia sobie zabezpieczenia emerytalnego, 8 proc. nie wyraziło zdania) do 51 proc. w przypadku wykształcenia wyższego (39 proc. – przede wszystkim sami obywatele powinny dbać o zapewnienie sobie zabezpieczenia na starość, 10 proc. – trudno powiedzieć). Z perspektywy zróżnicowania dochodów odsetek osób z najniższym dochodem opowiadających się za dominującą rolą państwa wyniósł 80 proc., zaś biorąc pod uwagę preferencje polityczne, wyniki wykazały odpowiednio od 61 proc. zwolenników PO do 80 proc. – SLD, szczegółowo zob. *ibidem*, s. 2–5.

27 *Wiedza i postawy wobec ubezpieczeń społecznych. Raport z badań*, Warszawa 2016, s. 20. Szczegółowa analiza wiedzy Polaków dotyczącej systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce została przedstawiona w: *ibidem*, s. 8–18.

28 Założenia reformy z 2014 r. zostały wskazane w pierwszym punkcie niniejszego artykułu.

29 *Polacy o OFE*, Warszawa 2014, s. 4.

Tabela 2. Ocena propozycji reformy OFE

Niedawno rząd przedstawił propozycje zmian w systemie emerytalnym dotyczące funkcjonowania otwartych funduszy emerytalnych (OFE). Co Pan(i) sądzi o proponowanych zmianach? Czy, Pana(i) zdaniem, propozycje rządu idą w dobrym czy też w złym kierunku?	Lipiec 2013		Listopad 2013	
	ogół odpowiedzi	tylko członkowie OFE	ogół odpowiedzi	tylko członkowie OFE
Zdecydowanie idą w dobrym kierunku	1	1	2	2
Raczej idą w dobrym kierunku	8	10	11	12
Raczej idą w złym kierunku	20	27	30	35
Zdecydowanie idą w złym kierunku	20	22	23	25
W ogóle nie słyszałem(a)m o planowanych zmianach	29	23	13	11
Trudno powiedzieć	22	17	21	16

Źródło: *Reakcje na planowane zmiany dotyczące funkcjonowania OFE*, Warszawa 2013, s. 2;
Opinie o projektowanych zmianach w funkcjonowaniu OFE, Warszawa 2013, s. 2

Tabela 3. Ocena znajomości zmian funkcjonowania OFE

Czy słyszał(a) Pan(i) o zmianach dotyczących Otwartych Funduszy Emerytalnych?	Odpowiedź (w proc.)
tak, słyszałem(am) i dużo o tym wiem	12
tak, słyszałem(am) i trochę o tym wiem	32
tak, ale niewiele o tym wiem	40
nie, nic o tym nie wiem	16

Źródło: *Polacy o OFE*, Warszawa 2014, s. 4

Respondenci w wymienionym badaniu pytani byli również o szczegóły reformy, w tym m.in. o ostateczny termin zgłoszenia deklaracji pozostania w OFE bądź procentowej wielkości składki pozostającej w II filarze. Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, iż pomimo składanych deklaracji znaczna część Polaków w bardzo niewielkim stopniu miała wiedzę o szczegółowych rozwiązaniach ustawowych. Jedną z podstawowych pomyłek dotyczyła wspomnianego już pytania dotyczącego terminu złożenia deklaracji – 42 proc. badanych wskazało 30 września (a nie 31 lipca 2014 r.), zaś 43 proc. nie znało odpowiedzi na to pytanie³⁰.

³⁰ *Ibidem*, s. 5.

W tym samym czasie (czerwiec 2014 r.) badania dotyczące reformy OFE przeprowadził CBOS. Skoncentrowano się w nich na decyzji, jaką mieli podjąć Polacy w związku z koniecznością zadeklarowania pozostania w OFE bądź skierowania całej składki ubezpieczeniowej do ZUS. Większość (58 proc.) mimo bliskiego ostatecznego terminu nie podjęła jeszcze decyzji dotyczącej tej kwestii. Za pozostaniem w OFE opowiedziało się 24 proc. respondentów, rezygnacją z OFE – 18 proc.³¹ CBOS zapytał także o dotychczasową ocenę funkcjonowania II filaru emerytalnego, wskazując jednocześnie na ewolucję stanowiska Polaków w ostatnich latach (zob. tabela 4). W tym kontekście warto zwrócić uwagę, iż niewielki odsetek badanych osób zadeklarował pełne zaufanie do obowiązujących zasad ubezpieczeń społecznych. Uczestniczący w systemie OFE zdecydowanie korzystniej wypowiadali się o jego funkcjonowaniu i możliwościach uzyskania w przyszłości korzyści z długoterminowego oszczędzania w tej formie niż pozostający poza II filarem. Ostatecznie w 2014 r. w OFE pozostało 18,3 proc. z 14 milionów dotychczasowych członków³².

Tabela 4. Gospodarowanie środkami przez OFE oraz opłacalność oszczędzania w OFE w opinii respondentów (w proc.)

			Ogół ubezpieczonych	Uczestnicy OFE
Czy OFE dobrze czy źle gospodarują powierzonymi im pieniędzmi?	zdecydowanie dobrze lub raczej dobrze	VIII 2013	19	29
		VI 2014	26	41
	raczej źle lub zdecydowanie źle	VIII 2013	47	45
		VI 2014	30	24
	trudno powiedzieć	VIII 2013	34	26
		VI 2014	44	35
Biorąc pod uwagę wysokość przyszłej emerytury, bardziej optaca się:	odprowadzać składki emerytalne do ZUS	VIII 2013	25	18
		VI 2014	24	18
	odprowadzać składki emerytalne do OFE	VIII 2013	16	26
		VI 2014	13	22
	nie ma różnicy – ani tu, ani tu	VIII 2013	29	37
		VI 2014	32	37

Źródło: *Czy warto pozostać w OFE?*, Warszawa 2014, s. 3–5

31 Spośród 24 proc. osób deklarujących się jako zwolennicy pozostania w OFE 9 proc. złożyło stosowne oświadczenie, a 15 proc. zamierzało to zrobić. Wśród osób, które deklarowały rezygnację z OFE, połowa była pewna tej decyzji, a połowa do niej się skłaniała, zob. *Czy warto pozostać w OFE?*, Warszawa, czerwiec 2014, s. 2.

32 P. Mariański, *Coraz więcej osób w OFE. ZUS podał ostateczne dane, eksperci oceniają co z systemem*, 2014, <http://www.money.pl/gielda/wiadomosci/artukul/coraz;wiecej;osob;w;ofe;zus;podal;ostateczne;dane;eksperci;oceniaja;co;z;systemem,88,0,1601368.html> (20.01.2017).

Polacy wobec dobrowolnego oszczędzania na emeryturę

Instrumenty III filaru emerytalnego nie stały się w Polsce powszechnym środkiem oszczędności na poczet przyszłych świadczeń. Wśród przyczyn tego stanu rzeczy wymienić trzeba zarówno te o charakterze ekonomicznym, jak i pozaekonomicznym.

Do pierwszej grupy zaliczyć należy niski standard życia części społeczeństwa w Polsce, który uniemożliwia nie tylko gromadzenie jakichkolwiek oszczędności, lecz także w wielu przypadkach zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych³³. Wymienić można szereg przesłanek wpływających na taki stan rzeczy, z których najczęściej spotykaną jest niekorzystna sytuacja na rynku pracy, przy czym nie należy w tym kontekście wskazywać wyłącznie na problem bezrobocia, lecz także niski poziom aktywności zawodowej w Polsce³⁴ oraz wynagrodzeń. Bardzo niskie wynagrodzenie części zatrudnionych³⁵ spowodowało wykształcenie się grupy określanej mianem „ubogich pracujących”³⁶. Sytuację tę pogarsza zatrudnienie części osób wyłącznie na umowach cywilnoprawnych³⁷. Dodatkowo zwrócić należy uwagę na niekorzystną strukturę gospodarki w części regionów oraz regionalne różnice w poziomie wynagrodzeń³⁸. Jednakże trzeba podkreślić, iż według badań stopniowo poprawia się satysfakcja Polaków z uzyskiwanych dochodów. W 2013 r. udział ten wyniósł 25 proc. przy 12 proc. w 2000 r.³⁹ Pomimo stale poprawiającej się sytuacji w tym zakresie w 2015 r. 19 proc. gospodarstw deklарowało, że ich stałe dochody nie pozwalają na zaspokojenie bieżących potrzeb⁴⁰. Należy także zwrócić uwagę na zróżnicowanie gospodarstw domowych pod względem dochodów. Według badań Dudy w 2012 r. 20 proc. osób będących w najlepszej sytuacji dochodowej dysponowało

33 Według danych GUS w 2015 r. skala ubóstwa w Polsce wyniosła 15,5 proc., w tym ubóstwa skrajnego 6,5 proc., zob. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2015 r.*, Warszawa 2015, s. 1.

34 W III kwartale 2016 r. stopa zatrudnienia wyniosła jedynie 56,3 proc., dane za *Statystyki rynku pracy*, <http://rynekpracy.org/x/902899> (20.08.2017).

35 W 2015 r. 1,36 mln osób zatrudnionych otrzymywało wynagrodzenie nieprzekraczające obowiązującego minimalnego wynagrodzenia (ok. 13 proc. ogółu zatrudnionych na umowę o pracę), dane za *Notatka informacyjna. Wybrane zagadnienia rynku pracy*, Warszawa 2017, s. 1.

36 Do grupy „ubogich pracujących” zalicza się osoby zamieszkujące gospodarstwa domowe, których dochód na 1 osobę pomimo zatrudnienia nie przekracza poziomu ubóstwa względnego, zob. przykładowo: *Working poor in the European Union*, Luxembourg 2004.

37 Na podstawie danych GUS „osoby pracujące w pracy głównej na umowach cywilnoprawnych bez możliwości wyboru innej formy zatrudnienia oraz osoby samozatrudnione, zmuszone przez pracodawcę do podjęcia takiej formy zatrudnienia, stanowiły 3,3 proc. ogółu osób pracujących”, zob. *Notatka informacyjna. Pracujący w nietypowych formach zatrudnienia*, Warszawa 2016, s. 4.

38 W czerwcu 2017 r. poziom wynagrodzeń wahał się między 3641 zł w województwie warmińsko-mazurskim do 5354 zł w województwie mazowieckim przy średnim wskaźniku dla kraju wynoszącym 4604 zł, zob. *Wynagrodzenia w Polsce według GUS – dane dla województw*, <https://wynagrodzenia.pl/gus/dane-województwie> (18.08.2017).

39 W 2013 r. zgodnie z wynikami diagnozy społecznej współczynnik średnio zadowolonych ze swoich dochodów wyniósł 36 proc., zaś niezadowolonych 38 proc., zob. K. Włodarczyk, *Jakość życia postrzegana przez Polaków w XXI wieku*, „Konsumpcja i Rozwój” 2015, nr 1, s. 10–11.

40 T. Panek, J. Czapiński, *Warunki życia gospodarstw domowych. Dochody i sposób gospodarowania dochodami. Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, „Contemporary Economics” 2015, Vol. 9, Issue 4, s. 47.

41,7 proc. dochodów, podczas gdy na 20 proc. osób w najgorszej pod tym względem sytuacji przypadało 6,5 proc. dochodów⁴¹. Ważnymi przesłankami ekonomicznymi wpływającymi na poziom oszczędzania są również, co podkreśliła Rutecka, poziom wiedzy finansowej wśród społeczeństwa oraz rozwój rynków finansowych⁴².

Skłonność do oszczędzania może być determinowana także czynnikami pozaekonomicznymi. Ich analizy dokonały m.in. Cichowicz i Nowak, wskazując m.in. na nieracjonalne inwestowanie nadwyżek finansowych, wynikające „z emocji, relacji międzyludzkich i zachowań obserwowanych w danej zbiorowości”. Zwróciły ponadto uwagę na niską skłonność do oszczędzania oraz brak „umiejętności planowania, kontroli i koncentracji na wyznaczonych celach”⁴³. Jako przyczynę braku szerszego zainteresowania społecznego instrumentami III filara ubezpieczeniowego podaje się także brak kampanii marketingowych oraz społecznych w tym zakresie⁴⁴, jak też niską świadomość potrzeby uczestnictwa w dobrowolnym filarze emerytalnym⁴⁵. Olejnik i Białowąs za barierę uznają brak wiedzy przy podejmowaniu decyzji. Pełna i rzetelna informacja jest czynnikiem sprzyjającym podjęciu określonego ryzyka, w tym przypadku dotyczącego dobrowolnego, długoterminowego oszczędzania⁴⁶.

Przed omówieniem skali i motywów oszczędzania na poczet przyszłej emerytury zwrócić należy uwagę na stosunek Polaków do oszczędzania w ogóle. Szczególnie istotne w tym względzie wydaje się badanie przeprowadzone w październiku 2014 r. przez TNS Polska⁴⁷. Zgodnie z przedstawionymi wynikami 42 proc. pytanym nie odkładało żadnych oszczędności, wszystko przeznaczając na bieżącą konsumpcję⁴⁸. Wśród oszczędzających tylko 18 proc. ankietowanych regularnie comiesięcznie odkładało określoną sumę (34 proc. „od czasu do czasu”)⁴⁹. Zwrócić uwagę należy również na czynniki mające wpływ na podjęcie decyzji o oszczędzaniu. Ankietowani za najważniejszy element decydujący wymienili wysokość wydatków w gospodarstwie domowym (65 proc.) oraz uzyskiwany przez nie dochód (64 proc.). Inne z wymienionych czynników miały znacznie

41 Zob. szerzej: I. Duda, *Indywidualne Konta Emerytalne i Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego a oszczędnościowy potencjał polskich gospodarstw domowych*, „Finanse: czasopismo Komitetu Nauk o Finansach PAN” 2015, nr 1, www.knfpan.pan.pl/images/Fin_8-15_7-1.Duda.pdf (20.08.2017).

42 J. Rutecka, *Dodatkowe zabezpieczenie emerytalne – charakterystyka i czynniki rozwoju*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 342, s. 262.

43 E. Cichowicz, A.K. Nowak, *Wybrane determinanty rozwoju rynku długoterminowego oszczędzania w Polsce [w:] Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie i wyzwania*, red. J. Rutecka-Góra, Warszawa 2016, s. 325.

44 D. Kubiak, *Rynek indywidualnych kont emerytalnych w Polsce – stan i perspektywy*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2011, vol. XIV, s. 340.

45 E. Leśna-Wierszołowicz, *Rynek indywidualnych kont emerytalnych w Polsce*, „Studia i Prace WNEIZ US” 2016, nr 44/1, s. 190.

46 I. Olejnik, S. Białowąs, *Pension literacy and consumers' decisions in the context of pension system reforms*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” 2015, nr 29, s. 16–18.

47 *Oszczędzanie długoterminowe – opinie, postawy i oczekiwania polskiego społeczeństwa*, Warszawa 2014.

48 W badaniu 5 proc. ankietowanych odmówiło udzielenia odpowiedzi. W przedziale na poszczególne województwa wskaźnik ten kształtował się od 29 proc. w województwie kujawsko-pomorskim do 60 proc. w województwie warmińsko-mazurskim i 69 proc. w województwie podkarpackim, *ibidem*, s. 16.

49 *Ibidem*, s. 13.

mniejsze znaczenie⁵⁰. Niski poziom oszczędności wskazywany w subiektywnych opiniach respondentów ośrodków badania opinii publicznej znajduje swoje odzwierciedlenie w dostępnych analizach i raportach. Przykładowo według badań Eurostatu stopa oszczędności gospodarstw domowych w Polsce w 2015 r. wyniosła zaledwie 1,77 proc.⁵¹ Brak woli bądź możliwości oszczędzania ma bezpośredni wpływ na długookresowe oszczędzanie na rzecz wyższych świadczeń emerytalnych poprzez dostępne instrumenty III filara emerytalnego. W badaniach z 2016 r. 75 proc. respondentów zadeklarowało, iż nie oszczędza żadnych środków na ten cel⁵². Respondenci wskazali ponadto przyczyny tego stanu rzeczy oraz przesłanki, które musiałyby nastąpić, by zdecydowali się na odkładanie środków na poczet przyszłej emerytury (tabela 5).

Tabela 5. Wybrane przyczyny braku oszczędzania na emeryturę oraz czynniki skłaniające do rozpoczęcia dodatkowego oszczędzania (w proc. odpowiedzi)

Przyczyny nieoszczędzania indywidualnego na emeryturę*		Czynniki skłaniające, by rozpocząć dodatkowe oszczędzanie na emeryturę*	
Za małe zarobki, z których nie można nic odłożyć	52	Poprawa sytuacji materialnej	74
Brak przychodu	19	Większa stabilność systemu emerytalnego i przepisów regulujących system emerytalny	13
Emerytura z ZUS będzie wystarczająca	13	Wprowadzenie większych ulg dla oszczędzających w III filarze emerytalnym	12
		Lepsza wiedza dotycząca funkcjonowania systemu emerytalnego i sposobu wyliczania emerytury	10

* W zestawieniu ujęto tylko te odpowiedzi, na które wskazało co najmniej 10 proc. badanych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Wiedza i postawy wobec ubezpieczeń społecznych. Raport z badań*, Warszawa 2016, s. 28–29

Trzeba jednak zwrócić uwagę na fakt, iż inwestowanie w III filar emerytalny pojawia się w badaniach w sposób incydentalny. W badaniach z 2014 r. spośród 39 proc. oszczędzających długoterminowo (korzystających z instrumentów finansowych przekraczających okres jednego roku) jedynie 2 proc. zadeklarowało oszczędzanie w IKE⁵³. W 2016 r.

50 Wymienione zostały następujące elementy: nawyki oszczędzania wyniesione z domu (21 proc.), wiedza o zarządzaniu domowym budżetem (15 proc.), dostępność atrakcyjnych ofert produktów oszczędnościowych (13 proc.), aktualna koniunktura (8 proc.), zob: *ibidem*, s. 20.

51 Najwyższą stopę oszczędności zanotowano w Szwecji (18,6 proc.), Niemczech (17,03 proc.) i Słowenii (14,8 proc.), *Household saving rate*, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tsdec240&language=en> (21.08.2017).

52 *Wiedza i postawy...*, *op. cit.*, s. 27.

53 *Oszczędzanie długoterminowe...*, *op. cit.*, s. 29–30, 49.

wśród 25 proc. respondentów deklarujących oszczędzanie długoterminowe 9 proc. wskazało na IKE, 8 proc. – IKZE i 7 proc. – PPE⁵⁴. Pomimo korzystnych rozwiązań z punktu widzenia pracowników instrumenty III filara nie znalazły wśród pracujących szerokiej popularności. Potwierdzają to dane publikowane przez Urząd Komisji Nadzoru Finansowego⁵⁵ (zob. tabela 6).

Tabela 6. Porównanie IKE i IKZE w 2016 r.

	IKE	IKZE
Liczba osób posiadających konto* (tys./ proc. pracujących)	902,6 tys./ 5,5 proc.	643,1 tys./ 3,9 proc.
Wzrost liczby kont w stosunku do 2015 r. (tys.)	47,4	45,8
Wskaźnik liczby kont, na które dokonywano wpłat do ogółu istniejących kont (w proc.)	31,6	26,4
Wysokość średniej wpłaty/ wartość przeciętnego stanu rachunku (tys. zł)	3,7/ 7,4	2,8/ 1,7
Limit wpłat na konto w 2016 r. (zł)	12 165	4 866
Wartość rynku pod względem zgromadzonych aktywów (mln zł)	6 655,5	1 078,1

* Każda osoba może posiadać zarówno konto IKE, jak i IKZE.

Źródło: zestawienie własne na podstawie: *Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w 2016 roku*, Warszawa 2017

Charakterystycznym elementem w przypadku zarówno IKE, jak i IKZE jest to, iż w poszczególnych przedziałach wiekowych największą liczbę oszczędzających stanowią osoby w wieku 51–60 lat⁵⁶. Powyższe dane potwierdzają niski poziom zainteresowania Polaków oszczędzaniem w III filarze. Świadczy o tym nie tylko niewielka liczba kont emerytalnych, lecz także brak jakichkolwiek wpłat⁵⁷ na znaczną część z nich oraz niski poziom zgromadzonych środków.

Znajomość zasad gromadzenia funduszy w ramach III filara ubezpieczeń społecznych była wielokrotnie analizowana przez ośrodki badania opinii publicznej. Wynika z nich, iż znaczna część polskiego społeczeństwa nie zna instrumentów finansowych obowiązujących w tym zakresie. W badaniach z 2016 r. na IKE jako element III filara wskazało 25 proc. badanych, IKZE – 18 proc., zaś PPE – 10 proc. Najwyższy wskaźnik uzyskała odpowiedź OFE – 28 proc.⁵⁸

⁵⁴ *Wiedza i postawy...*, op. cit., s. 27.

⁵⁵ *Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w 2016 roku*, Warszawa 2017.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 8, 19.

⁵⁷ Spośród ponad 900 000 kont IKE prowadzonych w 2016 r. wpłaty dokonano jedynie na 285 000, zob. *Informacje liczbowe o rynku IKE za 2016 rok*, https://www.knf.gov.pl/?articleId=56569&p_id=18 (18.08.2017).

⁵⁸ Badani wskazywali ponadto na: indywidualne polisy ubezpieczeniowo-emerytalne (14 proc.), składki emerytalne od wynagrodzeń, indywidualne rachunki bankowe i lokaty bankowe (po 8 proc.), zapisy na kontach bankowych prowadzonych przez ZUS (7 proc.). Odpowiedzi nie umiało wskazać 36 proc. pytanym, zob. *Wiedza i postawy...*, op. cit., s. 11.

Szczególną uwagę należy zwrócić na badania przeprowadzone przez CBOS w 2010 r. Za najważniejszą przesłankę niskiego zaangażowania społeczeństwa w tym zakresie uznano powszechny brak wiedzy na ten temat we wszystkich grupach społeczno-demograficznych⁵⁹. Ankietowani otrzymali cztery pytania, w stosunku do których musieli się wypowiedzieć, czy dotyczą one IKE. Odnosiły się one do:

- możliwości wcześniejszej wypłaty środków przed osiągnięciem wieku emerytalnego;
- zwolnienia z podatku od zysków kapitałowych, tzw. podatku Belki, po przejściu na emeryturę;
- możliwości odliczenia środków zgromadzonych na IKE od podstawy opodatkowania;
- określenia rocznego limitu wpłat do wysokości trzykrotnego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w kraju.

Przeważająca odpowiedź przy wszystkich wymienionych pytaniach brzmiała: „Trudno powiedzieć” (przy kolejnych pytaniach odpowiednio: 51, 60, 62 i 62 proc.). Znaczna część pozostałych odpowiedzi także nie była poprawna⁶⁰. Mając na uwadze, iż badanie było przeprowadzone pięć lat po wprowadzeniu IKE, można zauważyć, iż w dużym stopniu zawiodła skuteczność polityki informacyjnej państwa, a tym samym w niedostateczny sposób informowano o tym instrumencie oszczędzania długoterminowego, jak i korzyściach z niego wypływających. Jednocześnie uwidocznił się brak motywacji do zdobywania informacji przez znaczną część społeczeństwa. W omawianym badaniu wskazano także podstawowe cechy IKE, pytając jednocześnie o atrakcyjność produktu. Jedynie 30 proc. pytanych na pytanie to odpowiedziało „zdecydowanie tak” lub „raczej tak”. Odpowiedź taką udzielili przede wszystkim respondenci do 35. roku życia, mieszkańcy miast powyżej 500 tysięcy mieszkańców oraz osoby o wysokim statusie materialnym⁶¹.

Powyższe wyniki potwierdzone zostały w kolejnych latach. Większego zainteresowania nie budziły prace nad wprowadzeniem IKZE. Po uchwaleniu ustawy wprowadzającej nowy instrument oszczędzania długoterminowego, w maju 2011 r., CBOS zapytał respondentów o znajomość nowych zasad i chęć przystąpienia do IKZE. Respondenci w zdecydowanej większości (79 proc. pytanych) w ogóle nie słyszeli o nowym rozwiązaniu. Z ogółu badanych jedynie 7 proc. zadeklarowało, iż słyszało o IKZE i wie, jak z niego skorzystać⁶². Do grupy najlepiej poinformowanych o zmianach, podobnie jak miało to miejsce w poprzednim przypadku, zaliczyć należy osoby mieszkające w dużych miastach oraz o ponadprzeciętnym statusie majątkowym. Zwrócić ponadto należy uwagę na fakt, iż spośród osób, które wskazały na znajomość zasad funkcjonowania IKZE, jedynie 35 proc. deklarowało uczestnictwo w tej formie oszczędzania długoterminowego⁶³.

59 *Polacy o dodatkowym oszczędzaniu na emeryturę*, Warszawa 2010, s. 12.

60 *Ibidem*.

61 *Ibidem*, s. 13–14.

62 14 proc. respondentów słyszało o możliwości oszczędzania poprzez IKZE. Respondenci jednocześnie wskazywali, iż nie znali zasad korzystania z tego rozwiązania, zob. *Polacy o indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego i innych dobrowolnych formach oszczędzania na emeryturę*, Warszawa 2011, s. 3.

63 W wymienionej grupie osób 11 proc. odpowiedziało – zdecydowanie tak, zaś 24 proc. – raczej tak, zob. *ibidem*, s. 6.

Badania przeprowadzone w kolejnych latach wskazały, iż poglądy Polaków na temat dobrowolnego ubezpieczenia emerytalnego nie uległy znacznej zmianie. Należy pamiętać, iż początek drugiej dekady XXI wieku to czas debaty nad zmianą zasad ubezpieczenia społecznego, w szczególności związanych z funkcjonowaniem II filaru, jednakże w tym kontekście pojawiały się informacje o konieczności dodatkowego dobrowolnego ubezpieczenia. W 2014 r. według badania CBOS 60 proc. respondentów stwierdziło, iż nie zamierza uczestniczyć w III filarze ubezpieczeń, w grupie deklarujących chęć uczestnictwa było zaledwie 19 proc. osób⁶⁴. W tymże badaniu zwrócono również uwagę na preferencje osób deklarujących chęć dodatkowego oszczędzania. Ich wyniki także nie były optymistyczne, okazało się bowiem, że dwie trzecie osób spośród nich nie było w stanie odpowiedzieć na pytanie, czy preferują oszczędzanie w ramach IKE czy IKZE. Spośród 31 proc., które dokonały wyboru, 23 proc. opowiedziało się za IKE, 7 proc. zadeklarowało posiadanie zarówno kont IKE, jak i IKZE, zaś samodzielnie IKZE – jedynie 1 proc.⁶⁵ Ponadto po raz kolejny potwierdzono, iż czynnikiem decydującym o dodatkowym oszczędzaniu jest kwestia wystarczających środków finansowych.

Informacja o niewielkim stopniu znajomości funkcjonowania IKZE potwierdzona została przykładowo badaniem przeprowadzonym przez TNS w grudniu 2014 r. Wynika z niego, iż tylko 8 proc. badanych wiedziało o możliwości uzyskania ulgi podatkowej przy tej formie oszczędzania⁶⁶.

Podsumowanie

Dostępne dane i analizy, w tym ośrodków badania opinii publicznej, wskazują, iż znajomość zasad funkcjonowania systemu ubezpieczeń społecznych znacznej części społeczeństwa ma charakter powierzchowny i bardzo często ogranicza się do ogólnych rozwiązań. Wiedza na temat rozwiązań szczegółowych, zwłaszcza w okresie przeprowadzanych zmian systemowych, jest już na znacznie niższym poziomie. Powszechna świadomość konieczności dodatkowego, dobrowolnego oszczędzania na przyszłą emeryturę nie jest jednoznaczna z masowym wykorzystywaniem dostępnych instrumentów III filara systemu emerytalnego bądź oszczędzaniem długoterminowym w innej formie.

Przyczyn tego stanu rzeczy należy upatrywać w kilku czynnikach. Wśród nich wymienić należy złą sytuację materialną części społeczeństwa, w szczególności tych gospodarstw domowych, których dochody kształtują się na poziomie poniżej granicy

---

64 Spośród osób, które nie zamierzały uczestniczyć w III filarze emerytalnym, 39 proc. wybrało odpowiedź – „zdecydowanie nie”, zaś 21 – „raczej nie”. Wśród deklarujących uczestnictwo w IKE lub IKZE jedynie 6 proc. badanych udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie tak”, zaś 13 proc. – „raczej tak”. Pozostałe osoby nie podjęły w tej kwestii decyzji lub odmówiły odpowiedzi, zob. *Wpływ reformy OFE na oszczędzanie w III filarze*, Warszawa 2014, s. 2.

65 *Ibidem*, s. 5.

66 *Polacy wobec oszczędzania na emeryturę. Raport z badania omnibusowego od TNS Polska dla Izby Zarządzających Funduszami i Aktywami*, Warszawa 2015, s. 20.

ubóstwa względnego. Uzyskiwane dochody warunkują poziom życia, mając tym samym wpływ na gromadzenie oszczędności, w tym także długoterminowych. Nie będzie w tym wymiarze radykalnej poprawy bez znaczącego wzrostu poziomu życia, co w dużym stopniu jest niezależne od tej części społeczeństwa, która cierpi na niedostatek środków finansowych.

Pomijając czynniki ekonomiczne, zwrócić należy uwagę na szereg barier wpływających zarówno na świadomość emerytalną Polaków, jak i na poziom oszczędności długoterminowych. Zgodzić się należy z I. Olejnik, iż podstawową barierą w tym zakresie jest brak świadomości emerytalnej dotyczącej zasad funkcjonowania systemu emerytalnego oraz danych dotyczących własnej emerytury. Ma to wpływ na „pasywność w zakresie troski o własną emeryturę” i jest barierą rozwoju systemu emerytalnego w Polsce⁶⁷.

Według przeprowadzonych badań Polacy w niewielkim stopniu przywiązują wagę do potencjalnej wysokości przyszłych emerytur. Zmiana tego stanu rzeczy jest jednym z najważniejszych wyzwań stojących przed sprawującymi władzę. Niezwykle istotnym jest zintensyfikowanie działań w obszarze edukacji emerytalnej i zwiększenie świadomości społecznej z zakresu konieczności oszczędzania długoterminowego, kosztem nawet niewielkiego obniżenia dotychczasowego poziomu życia. Przewidywana znacznie niższa wysokość świadczeń emerytalnych w stosunku do uzyskiwanych dochodów ze świadczenia pracy nie jest wyłącznie przedmiotem zainteresowania ubezpieczonego i jego rodziny. Częściowa odpowiedzialność w zakresie minimalnego poziomu bezpieczeństwa socjalnego spoczywa także na państwie i jego instytucjach. Brak wystarczających środków na zapewnienie niezbędnych potrzeb życiowych będzie skutkowało koniecznością zintensyfikowania wydatków z pomocy społecznej, co przy następujących zmianach demograficznych będzie dodatkowym, bardzo istotnym, obciążeniem dla finansów publicznych. Poza działaniami edukacyjnymi należy podjąć pracę nad poszukiwaniem nowych rozwiązań, które uatrakcyjniłyby oraz upowszechniły oszczędzanie długoterminowe. Kwestię tę podkreśliła J. Rutecka, wskazując, iż rolą państwa poza działaniami edukacyjnymi jest „stosowanie ulg i zachęt podatkowych dedykowanych oszczędzaniu na starość”⁶⁸.

Dotychczas podejmowane zmiany funkcjonowania systemu ubezpieczeń społecznych ograniczały się do minimalizowania negatywnych skutków jego funkcjonowania. Niezbędne jest jednakże spojrzenie perspektywiczne, by zminimalizować potencjalne bądź realne zagrożenia dotyczące zarówno sytuacji materialnej Polaków po zakończeniu aktywności zawodowej w perspektywie kilku dekad, jak i niebezpieczeństwa znacznego pogorszenia się sytuacji finansów publicznych.

---

67 I. Olejnik, *Świadomość emerytalna Polaków a rozwój systemu emerytalnego w Polsce* [w:] *10 lat reformy emerytalnej w Polsce. Efekty, szanse, perspektywy i zagrożenia*, red. F. Chybalski, I. Staniec, Łódź 2009, s. 87.

68 J. Rutecka, *Dodatkowe zabezpieczenie emerytalne – charakterystyka i czynniki rozwoju...*, *op. cit.*, s. 262.

ŹRÓDŁA

- Babiak J., *Polski system emerytalny w świetle rozwiązań europejskich*, red. J. Babiak, Poznań 2002.
- Cichowicz E., Nowak A.K., *Wybrane determinanty rozwoju rynku długoterminowego oszczędzania w Polsce* [w:] *Długoterminowe oszczędzanie. Postawy, strategie i wyzwania*, red. J. Rutecka-Góra, Warszawa 2016.
- *Czy warto pozostać w OFE?*, Warszawa 2014.
- Duda I., *Indywidualne Konta Emerytalne i Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego a oszczędnościowy potencjał polskich gospodarstw domowych*, „Finanse: czasopismo Komitetu Nauk o Finansach PAN” 2015, nr 1, www.knfpan.pan.pl/images/Fin_8-15_7-I.Duda.pdf (20.08.2017).
- Frasyniuk-Pietrzyk M., Walczak-Gańko M., *Świadomość potrzeby planowania emerytalnego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2016, nr 437.
- *Gotowość uczestnictwa w drugim i trzecim filarze ubezpieczeń społecznych – oczekiwania pod adresem kapitałowych funduszy emerytalnych*, Warszawa 1998.
- Góra M., *System emerytalny*, Warszawa 2003.
- *Household saving rate*, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tsdec240&language=en> (21.08.2017).
- *Indywidualne Konta Emerytalne oraz Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego w 2016 roku*, Warszawa 2017.
- *Informacje liczbowe o rynku IKE za 2016 rok*, https://www.knf.gov.pl/?articleId=56569&p_id=18 (18.08.2017).
- Krajewski M., *Pracownicze programy emerytalne. Charakterystyka prawna*, Łódź 2014.
- *Kto i kiedy wybiera OFE*, 2009, <http://praca.gazetaprawna.pl/artykuly/332788,kto-i-kiedy-wybiera-ofe.html> (21.01.2017).
- Kubiak D., *Rynek indywidualnych kont emerytalnych w Polsce – stan i perspektywy*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2011, vol. XIV.
- Leśna-Wierszołowicz E., *Rynek indywidualnych kont emerytalnych w Polsce*, „Studia i Prace WNEIZ US” 2016, nr 44/1.
- Mariański P., *Coraz więcej osób w OFE. ZUS podał ostateczne dane, eksperci oceniają co z systemem*, 2014, <http://www.money.pl/gielda/wiadomosci/artykul/coraz;wiecej;osob;w;ofe;zus;podal;ostateczne;dane;eksperci;oceniaja;co;z;systemem,88,0,1601368.html> (20.01.2017).
- *Notatka informacyjna. Pracujący w nietypowych formach zatrudnienia*, Warszawa 2016.
- *Notatka informacyjna. Wybrane zagadnienia rynku pracy*, Warszawa 2017.
- Olejnik I., Białowąs S., *Pension literacy and consumers' decisions in the context of pension system reforms*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” 2015, nr 29.
- Olejnik I., *Świadomość emerytalna Polaków a rozwój systemu emerytalnego w Polsce* [w:] *10 lat reformy emerytalnej w Polsce. Efekty, szanse, perspektywy i zagrożenia*, red. F. Chybalski, I. Staniec, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2009.

- Olejnik I., *Zabezpieczenie emerytalne. Modele i determinanty zachowań polskich gospodarstw domowych*, Poznań 2016.
- *Opinie o projektowanych zmianach w funkcjonowaniu OFE*, Warszawa 2013.
- *Opinie o sytuacji emerytów w zreformowanym systemie. Komunikat z badań*, Warszawa 2000.
- Oręziak L., *Katastrofa OFE*, Warszawa 2014.
- Ostrowska K., *Koniec reformy OFE*, <http://www.rp.pl/arttykul/586446-Koniec-reformy-OFE.html#ap-1> (10.01.2017).
- *Oszczędzanie długoterminowe – opinie, postawy i oczekiwania polskiego społeczeństwa*, 2014.
- Panek T., Czapiński J., *Warunki życia gospodarstw domowych. Dochody i sposób gospodarowania dochodami. Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków – raport*, „Contemporary Economics” 2015, Vol. 9, Issue 4.
- *Polacy o dodatkowym oszczędzaniu na emeryturę*, Warszawa 2010.
- *Polacy o indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego i innych dobrowolnych formach oszczędzania na emeryturę*, Warszawa 2011.
- *Polacy o OFE*, Warszawa 2014.
- *Polacy wobec oszczędzania na emeryturę. Raport z badania omnibusowego od TNS Polska dla Izby Zarządzających Funduszami i Aktywami*, Warszawa 2015.
- Ratajczak-Tuchołka J., *Reformy systemu emerytalnego w Polsce w latach 1999–2012*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2013, nr 11.
- *Reakcje na planowane zmiany dotyczące funkcjonowania OFE*, Warszawa 2013.
- Russel P., *Demografia a powszechny system emerytalny w Polsce*, [w:] *Przemiany demograficzne w Polsce i ich społeczno-ekonomiczne konsekwencje*, red. B. Kłós i P. Russel, Warszawa 2016.
- Russel P., *Wpływ zmian demograficznych na system emerytalny w Polsce*, „BAS, Biuro Analiz Sejmowych” 2016, nr 3.
- Rutecka J., *Dodatkowe zabezpieczenie emerytalne – charakterystyka i czynniki rozwoju*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 342.
- Rutecka J., *Dodatkowe zabezpieczenie emerytalne w Polsce – element wymagający poprawki?*, „Dialog, Pismo Dialogu Społecznego” 2015, nr 4.
- Rutecka J., *System emerytalny po zmianach od 2014 roku*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i praktyka” 2014, nr 1.
- Sawulski J., *Deficyt systemu emerytalnego w Polsce oraz próby jego zmniejszenia w warunkach kryzysu gospodarczego*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2014, vol. 2, no. 6.
- *Statystyki rynku pracy*, <http://rynekpracy.org/x/902899> (20.08.2017).
- *System emerytalny. Oceny i postulaty. Komunikat z badań*, Warszawa 2008.
- Szumlicz T., *Ubezpieczenie społeczne. Teoria dla praktyki*, Bydgoszcz–Warszawa 2006.
- Szumlicz T., *Ubezpieczenie w polityce społecznej: teksty i komentarze*, Warszawa 2015.
- Wantoch-Rekowski J., *System ubezpieczeń społecznych a budżet państwa. Studium prawnofinansowe*, Warszawa 2014.
- *Wiedza i postawy wobec ubezpieczeń społecznych. Raport z badań*, Warszawa 2016.

- Wiktorow A., *System emerytalny po zmianie ustrojowej (1989–2014)*, „Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka” 2014, nr 6.
- Włodarczyk K., *Jakość życia postrzegana przez Polaków w XXI wieku*, „Konsumpcja i Rozwój” 2015, nr 1.
- *Working poor in the European Union*, Luxembourg 2004.
- *Wpływ reformy OFE na oszczędzanie w III filarze*, Warszawa 2014.
- *Wynagrodzenia w Polsce według GUS – dane dla województw*, <https://wynagrodzenia.pl/gus/dane-wojewodzkie> (18.08.2017).
- *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2015 r.*, Warszawa 2015.
- *Zmiana składki przekazywanej do OFE*, <http://www.infor.pl/prawo/emerytury/ofe/276183,Zmiana-skladki-przekazywanej-do-OFE.html> (22.08.2017).
- Żukowski M., *Reformy emerytalne w Europie*, Poznań 2006.

Attitudes of Poles towards saving in the 2nd and 3rd pillar in the light of knowledge about pension system regulations

The implementation of the pension reform in 1999 and its subsequent modifications gave Poles the opportunity to influence the amount of future retirement benefits. This can be done by accumulating long-term savings under the voluntary Pillar III. Additional retirement savings are particularly important in the context of much lower than expected future retirement benefits. Available statistics as well as opinion polls indicate that the solutions adopted are not widely used by Polish society. Apart from economic factors, such a state of affairs is the result of a low social awareness and a lack of knowledge about detailed solutions on the functioning of the social insurance system.

Any change in this situation depends to a large extent on state activity - the implementation of an educational policy to disseminate knowledge about the functioning of the social insurance system and the need to accrue additional voluntary savings for future retirement.

Key words: old-age pension, social security, social awareness